

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

PEDAGOGIKA
PEDAGOGY

BO‘LAJAK JISMONIY MADANIYAT O‘QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Yuldasheva Nargiza Egamberdiyevna

*Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarini
qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Farg‘ona filiali
Sport psixologiyasi, ijtimoiy-gumanitar va tabiiy-ilmiy fanlar kafedrasini mudiri*

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak jismoniy madaniyat fani o‘qituvchilarining kompetentligini takomillashtirishga doir ma‘lumotlar bayon etilgan. Shuningdek, kompetentlik har bir pedagogning zaruriy ko‘nikmasi ekanligi haqida nazariy ma‘lumotlar berilgan va xulosalar chiqarilgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim, bilim, malaka, o‘qituvchi, kompetentlik, kompetensiya.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация: В статье представлена информация о повышении компетентности будущих учителей физической культуры. Также была предоставлена теоретическая информация и сделаны выводы о том, что компетентность является необходимым навыком для каждого учителя.

Ключевые слова: образование, знания, умения, учитель, компетентность, компетентность.

IMPROVEMENT OF METHODOLOGY FOR FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHER

Abstract: The article presents information on improving the competence of future physical education teachers. It also provides theoretical information and draws conclusions about the fact that competence is a necessary skill for every teacher.

Keywords: education, knowledge, skills, teacher, competence, competence.

Kirish. Hozirgi zamonda ilmiy texnik taraqqiyot shu darajaga rivojlandiki, natijada insonlarning ish o‘rniga ega bo‘lishga ehtiyoji barcha davrlardagidan ortib ketdi. Ilmiy texnik

taraqqiyotning misli ko‘rilmagan rivoji, o‘z navbatida yuqori darajadagi intellektual qobiliyatga ega bo‘lgan kadrlarni talab etmoqda. Bunday kadrlarni tayyorlash har bir mamlakat ta’limining samaradorligi, unda faoliyat ko‘rsatayotgan pedagoglarning kompetentligi, o‘z o‘rniga loyiqligi, munosibligi bilan bevosita bog‘langan. Jahonning rivojlangan mamlakatlar tajribalarini o‘rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangitdan-yangi yutuqlarga erishishni ta’minlamoqda. Turli sohalarda yo‘lga qo‘yilayotgan xalqaro hamkorlik garchi o‘z samarasini berayotgan bo‘lsa-da, biroq, milliy mustaqillikni har jihatdan mustahkamlash, erishilgan yutuqlarni boyitish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etish jamiyat a’zolaridan alohida fidokorlik, jonbozlik, shijoat va qat’iyat ko‘rsatishni talab etmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Kompetensiya nuqtai nazaridan yondoshuv haqidagi ilmiy ishlarni tahlil qilar ekanmiz, bu ikki tushuncha haqida turli-tuman fikrlar aytilayotganligini yaqqol sezamiz. A.G.Bermusning fikriga ko‘ra, “Kompetentlik takomillashib borayotgan shaxsning barcha hislatlarini, bilimi, tajribasi, umuman olganda, butun borlig‘ini yagona tizimga birlashtiradi³⁹”. “Kompetentlik bu nafaqat shaxsning bilimdon ekanligi, balki o‘z bilimlarini uzluksiz ravishda yangilab borishi hamdir, – deydi M.A.Choshanov. M.Aronovning fikricha, kompetentlik mutaxassis ning ma’lum bir faoliyat uchun tayyor ekanligini bildiradi. Noaniq vaziyatlarda faoliyat ko‘rsata olish qobiliyati bu kompetentlikdir, deydi O.Ye.Lebedev⁴⁰. Kompetentlik insonning intellektual shaxsiy, ijtimoiy kasbiy hayotiy faoliyatiga asoslanadi, deb yozadi I.A.Zimnyaya⁴¹.

A.V.Xutorskiy “kompetnsiya” va “kompetentlik” tushunchalarini quyidagicha ajratib olish mumkin, deb hisoblaydi. Kompetensiya – insonning shaxsiy sifatlari uzviyligi (bilim, malaka, tajriba, faoliyat usullari) hisoblanib, ma’lum bir doiradagi narsa va jarayonlarga nisbatan shaxsning munosabatida sifatli va samarali faoliyat yurgazishidir. Kompetentlik esa inson tomonidan faoliyat turlariga shaxsiy munosabatini bildiruvchi, talabga javob beradigan kompetensiyalar yig‘indisiga ega bo‘lishi demakdir.

Tahlil va natijalar. “Kompetensiya” tushunchasini izohlar ekanmiz, bu atamaning mazmun-mohiyatiga e’tibor qaratamiz. Kompetensiya lotincha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilida “munosib”, “to‘g‘ri keladi” yoki “mos keladi” ma’nolarini anglatadi. O‘z bilim, mahorat va amaliy tajribalarni qo‘llagan holda oddiy va murakkab masalalarni yecha olishga munosib inson deb tushunsa bo‘ladi. Ko‘p hollarda “kasbiy kompetentlik” atamasi qo‘llaniladi. Bu so‘zni

³⁹Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании. www.eidoc.ru. 2005, 09, 10.

⁴⁰Лебедев О. Е. Компетентносный подход в образовании. www.nekrasovepb.ru

⁴¹Зимняя И. А., И. А. Ключевых. Компетенции - новая парадигма результата образования. quality.petsu.ru

kasbiy vazifalarini amalga oshirishda o‘z amaliy tajribalari, bilim va ko‘nikmalarini muvaffaqiyatli

qo‘llay olish qobiliyati deb tushunsa bo‘ladi.

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, kompetensiya masalasi uning jamiyatdagi o‘rni masalasidan qator bahslar davom etmoqda. Ta’lim tarbiya sohasida asosiy universal kompetensiya unsurlarini anglab olish zamonaviy pedagogikaning eng asosiy muammolaridan biridir. Asosiy kompetensiya masalasida dunyo pedagoglari tajribasini tatbiq qilish yoki an’anaviy o‘zbek pedagogikasi me’yorlaridan kelib chiqqan holda kompetensiya mezonlarini belgilashda fikrlar xilma-xil bo‘lib, hali echilmagan masalalar talaygina. Ta’lim-tarbiya inson kamoloti va millat ravnaqining asosiy sharti va garovidir. Ta’lim-tarbiya jarayonlari davlat nazoratidagi umummilliy masala hisoblanadi.

Mamlakatimizda ta’lim, ya’ni o‘qitishni tarbiya bilan uyg‘unlikda olib boriladi. Kompetensiyalik yoki o‘ta mahoratlik, oliy malakali pedagoglarni tayyorlash zamonamizning eng dolzarb masalasiga, aytish joiz bo‘lsa, davlat va jamiyatning eng asosiy vazifasiga aylangan. Biz yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, pedagogik faoliyat jamiyatdagi funksiyalari bo‘yicha va kasbiy sifat xususiyatlariga qarab hamda psixologik tamoyillari bo‘yicha artist va olimlar tomoniga yaqindir. Pedagog mehnatining xususiyatlari insonni o‘qitish va tarbiyalash uchun mo‘ljallangan. Yoshlarda insoniy fazilatlarni shakllantirish, mehnat predmeti inson hisoblanishi hamda jamiyatni boshqaruvchi shaxsga bo‘lgan ta’siri o‘z-o‘zidan kompetentlikni talab qiladi.

Eng avvalo, didiktikaning asosiy prinsipi bo‘lmish nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi hamda quyidagi vazifalarni bajarish yo‘llarini ko‘rsatadi:

- bo‘lg‘usi kasbiy tayyorgarlik uchun amaliy bilish va ko‘nikmalarni shakllantiradi.
- ma’ruzalar va mustaqil o‘qish mobaynida olgan bilimlarni yanada chuqurlashtiradi, mustahkamlaydi, aniqlashtiradi.

- o‘rganilayotgan hodisalarni kuzatish va izohlab berish qobiliyatini rivojlantiradi.

- o‘z-o‘zini takomillashtirish sari etaklaydi. Shunday qilib, talabalarning amaliyot faoliyatini oliy o‘quv yurtlari o‘quv mashg‘ulotlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Amaliyotchi-talaba o‘zlashtirgan bilimlarini qo‘llagan holda pedagogik faoliyatning yangi ufqlariga qadam tashlaydi. Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta’lim taraqqiyoti sharoitida pedagog innovatsion faoliyatga bo‘lgan zaruriyat quyidagilar bilan o‘lchanadi:

1. Ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta’lim tizimi, metodologiya va o‘quv jarayoni texnologiyasini tubdan yangilashni talab qiladi, yangiliklarni yaratish, o‘zlashtirish va foydalanishlardan iborat bo‘ladi;

2. Ta’lim mazmunini insonpavallashtirish doimo o‘qitishning yangi tanqidiy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi; Pedagog innovatsion faoliyatining tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan shartlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me’yorlarga – yangilik – maqbullik, yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo‘llash imkoniyatlari kiradi. Pedagogning innovatsion faoliyati - o‘z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va

konsepsiyasini shakllantirish. Ushbu rejani amalga oshirish va tahlil qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi. Innovatsion faoliyat tadqiqotlari pedagogning innovatsion faoliyatga hozirligi me‘yorlarini belgilashga imkon berdi.

Pedagogik jarayonni samarali boshqarish o‘qituvchining xilma-xil faoliyatiga bog‘liq: yoshlarni o‘qitish, auditoriyadan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil eta bilish va o‘tkazish, ota-onalar o‘rtasida pedagogik targ‘ibot ishlarini olib borish va hokazo. Bularning barchasi o‘qituvchidan chuqur bilimlarga ega bo‘lishni, o‘z sohasini, bolalarni sevishni talab etadi. Shu asnoda o‘qituvchining amaliy ishlaridagi muvaffaqiyati uning bola xatti-harakatining sabablarini qanchalik to‘g‘ri aniqlanganligiga, xatti-harakat sabablaridai kelib chiqib, aniq pedagogik maqsadni qanchalik to‘g‘ri ifodalaganligiga, oldiga qo‘ygan maqsadiga erishishning optimal usullarini qanchalik to‘g‘ri tanlanganligiga hamda ularni real pedagogik jarayonda mohirlik bilan qanchalik joriy qila olganiga bog‘liq. Aslida o‘qituvchi va talabalar topshiriqqa turlicha nazar bilan qaraydilar. O‘qituvchilar qisqa muddat ichida talabalarning butun guruhini ma‘lum ko‘nikmaga o‘rgatishni istaydilar, yoki o‘z qoidasi asosida ularni so‘zsiz itoat etishni uylaydi. Lekin bu “maqsad” har doim ham o‘z natijasini beravermaydi. Zamonaviy pedagog qiyofasida bu holatdan voz kechib, o‘qituvchi va talaba hamkorligini innovatsion talablar asosida namunaga aylansa, hamkorlikka asoslansa pedagogik faoliyat jarayoni yanada yuqori samaraga erishiladi. O‘z ishining mohir ustasi, ijodkor, pedagog shogirdi kelajagi, uning baxti yo‘lida tinimsiz izlanadi, jamiyat manfaati va maqsadi asosida faol mehnat qiladi. Shunday o‘qituvchining innovatsion faoliyati zamirada talaba hayotda muvafaqqiyat va baxtsizliklarga bardosh berishning o‘zi uchun mos usullarini topadi, mehnat faoliyati mos turini aniqlaydi, bo‘sh vaqtini uzluksiz ish shakllari, odamlar bilan munosabatlar xususiyatlarini belgilaydi.

Mamlakatimizda uzluksiz ta‘lim tizimni isloh qilishni yangi Davlat ta‘lim standartlari asosida ta‘lim va tarbiya jarayonini tashkil etishga qaratilgan hozirgi kunda o‘qituvchi faoliyatiga, uning pedagogik mahoratiga alohida e‘tibor berilmoqda. Ta‘lim jarayonida faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchilarning pedagogik fikrlashida o‘rin ola boshlagan pedagogik texnologiyani dars jarayonida qo‘llashga oid tavsiyalar o‘qituvchilar uchun juda zarur. Ayniqsa hamkorlikka asoslangan, talabalarning faolligini oshirishga qaratilgan, talabalarni va boshqalarni fikrini eshitish, tushunish, hurmat qilish, o‘zgalar manfaatlari bilan hisoblashishi, ularga o‘rgatish, ta‘sir qila olish o‘zining hamda boshqalarning «men»ligini sezish, his qilish, o‘zini boshqarish, fikrini aniq, to‘g‘ri va puxta bayon eta olishga, ishlatishga qaratilgan «interfaol» o‘qitish usullari tez sur‘atlar bilan rivojlanib ijobiy samara bermoqda. O‘qitishda foydalanib kelinayotgan interfaol metodlar talabalar o‘rtasida raqobat muhitini vujudga keltirib, talabalarni harakatchanlikka boshlab ruhlantiradi va ularni mantiqiy tafakkurini shakllantiradi. Natijada talabalar hamkorlikka, ijodkorlikka, o‘z ustida ishlashga o‘rgana boshlaydi. Har qanday interfaol metod to‘g‘ri va maqsadli qo‘llanilganda talabalarni mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. Pedagogik innovatsiyalarni hayotga tatbiq etishda, intellektual jamiyat qurishda o‘qituvchi asosiy mas‘ul shaxs hisoblanadi. Chunki uning asosiy vazifasi va murakkab faoliyati zamirida yosh avlodni odobli, e‘tiborli qilib tarbiyalash, ularni ilmiy bilimlar bilan qurollantirish

kabi vazifalar yotadi. Ta’lim tazimida sodir bo‘layotgan o‘zgarish va yangilanishlar talabalarga yangi bilim, ko‘nikma va malakalarini berish bilan bir qatorda, yoshlarimizni o‘ziga va boshqa insonlarga, jamiyatga, davlatga, tabiatga nisbatan o‘zgarishini, vatanparvarlik g‘oyalarini ongiga va qalbiga singdirishini ham ko‘zda tutadi. Demak, o‘qituvchi - pedagog o‘z oldiga qo‘yilgan murakkab, mas’uliyatli va dolzarb vazifalarni bajarish uchun hamda ta’lim-tarbiya jarayoniga bo‘lgan yangicha qarashlarni shakllantirishi uchun quyidagi hislatlarga ega bo‘lishi kerak:

- zamonaviy, ilmiy va madaniy taraqqiyotning mohiyatini chuqur tushuna bilishi;
- dunyo va inson haqidagi bilimlar tizimini chuqur va keng nuqtai nazarda anglashi;
- axborot ta’lim texnologiyalarini va o‘qitish vositalarini ta’lim berishda tatbiq etishi;
- internet tarmog‘i to‘g‘risida tushunchaga ega bo‘lishi va undan o‘z bilimini oshirishda foydalana olishi;
- pedagogik mehnatining samaradorligini tahlil etish yo‘llarini bilishi va o‘ziga-o‘zi baho bera olishi;
- oilaviy ta’lim-tarbiya muammolari bo‘yicha tasavvurlarini rivojlantirishi;
- umuminsoniy hamda milliy madaniyat va qadriyatlar;
- milliy g‘oya va milliy mafkura iqtisodiy islohatlar mohiyatini tushunib olishi;
- dars jarayonida pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish yo‘llarini bilishi;
- talabalarning fikrlashlari va bir-birlari bilan fikr almashishlari hamda do‘stona muhit yaratish uchun sharoit yaratishi;
- darsning samaradorligini oshirish uchun laboratoriya jihozlaridan, texnik vositalar va o‘quv vositalardan foydalanish yo‘llarini bilishi;
- bolalarning barkamol inson bo‘lib etishishida o‘zining izlanishlari, ijodkorligi, tashabbuskorligi, hamda betinim mehnatlari orqali ta’lim-tarbiya berish kabilardir.

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi takomillashuvida nazariy tayyorgarliklar bilan birga amaliy tayyorgarliklar uzviyligi ko‘zga tashlanadi. Bo‘lg‘usi o‘qituvchilarning amaliy tayyorgarligi tashkiliy jihatdan qanday shakl va metodlarda bo‘lmasin, quyidagi didaktik prinsiplarga asoslanadi.

1. Nazariy va amaliy bilimlar uzviyligi prinsipi.
2. Kasbiy bilimlar va ko‘nikmalarni tizimli tarzda takomillashtirib borish prinsipi.
3. Bo‘lg‘usi kasbiy faoliyat bilan funksional bog‘liqlik prinsipi.
4. O‘quvchilar amaliyotining ko‘rgazmaliligi prinsipi.
5. O‘z kasbiy faoliyati yuzasidan bosqichma-bosqich mustaqil faoliyat yurgazishga intilish va mas’uliyat hissining shakllanishi.
6. O‘quvchi amaliy o‘quvining takomillashib borishi prinsipi. Bu prinsiplarning barchasi kelajakda o‘qituvchi kasbiy kompetensiyasining nazariy-ilmiy, amaliy funksional, pedagogik-psixologik takomillashuvi aspektlaridan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентного подхода в образовании. www.eidoc.ru. 2005, 09, 10.
2. Лебедев О.Е. Компетентносный подход в образовании. www.nekrasovepb.ru
3. Зимняя И.А., И.А. Ключевных. Компетенции – новая парадигма результата образования. quality.petrso.ru
4. Internet manbasi. Pedagog kompetensiyasini takomillashtirish